

Prof. dr. Asim Mujkić¹
Univerzitet u Sarajevu / University of Sarajevo
Fakultet političkih nauka / Faculty of Political Sciences

ESAD ZGODIĆ I PREVAZILAŽENJE „ZOOPOLISA“²

ESAD ZGODIĆ AND OVERCOMING THE ZOOPOLIS³

Esad Zgodić neosporno je pionir kritičke refleksije bosanskohercegovačke političke, uopće društvene misli. Upitno je koliko bismo uopće mogli zaključiti da postoji nešto kao bosanskohercegovačka društvena misao kao cjelina da nije bilo dugogodišnjeg Zgodićevog predanog kako refleksivnog tako i mukotrpnog, nazvao bih ga, „arheološkog“ rada. Bez Zgodićevih sinteza i kritičkih uvida u sferi društvenih promišljanja, slagali se mi s njima ili ne, zagubili bismo se u beskrajnoj razućenosti aktera i tema, u kontingenciji, naizgled nepovezanih koncepata i ideja koje su i oblikovale ali i rastakale to bosanskohercegovačko socijalno tkanje koje, čini nam se, nikako da se artikulira otkako je naša zemlja stupila u doba modernosti, od austrougarske okupacije do danas. Valjalo je toj razućenoj hrpi papira – najrazličitijih proglaša, deklaracija, pamfleta, novinskih i znanstvenih tekstova, lucidnih protosocijalističkih uvida, rasističko-biologističkih i etnokarakteroloških, te etnopolitički mobilizirajućih uradaka, panislamističkih, nacionalno-romantičarskih te komunističkih ideja – dati jedan refleksivni teorijski okvir unutar kojega bi stekli svoju inteligibilnost i međusobnu koherenciju. I taj intelektualni napor svakako je jedan od temeljnih Zgodićevih doprinosa društvenonaučnoj misli u BiH.

Za jedan takav zadatak samorazumijevanja naše društveno-političke zajednice potrebna nam je teorija. U ovom vremenu u kojemu se temeljito rekonstruira sam pojam obrazovanosti koji počiva na otvorenom prijeziru prema teoriji, Zgodić nam upravo nudi teoriju. Teorija, ako je upravo prizemljimo u etimološkom smislu, ograničavajući je na grčki glagol *theorein* sa značenjem *gledati*, znači *pogled*, dakako ne onaj doslovni, mada i on ne bježi mnogo od pravog smisla riječi ukoliko pod njim

---

¹ asim.mujkic@fpn.unsa.ba.

² Refleksije uz knjigu E. Zgodića *Politička zoologija* (Dobra knjiga, Sarajevo, 2014). Navodi u tekstu i broj stranice u zagradi odnose se na ovo izdanje.

³ Reflections accompanying a book by E. Zgodić *Politička zoologija* (*Political Zoology*), (Dobra knjiga, Sarajevo, 2014). Quotations in the text and page number in parentheses refer to this issue.

podrazumijevamo horizont, vidokrug – horizont unutar kojega stvari stoje na svome mjestu u nekom međusobnom odnosu. U širem smislu, taj horizont, odnosno pogled, označava specifični narativ, umni nabačaj, osvjetljenje unutar kojega se pozicioniraju, naliježući jedna na drugu one, na prvi pogled, nespojive stvari. To fino tkanje, uvezivanje u naraciju, intelektualno užljebljenje, u jednom pragmatičkom značenju, onda predstavlja napor tkanja smisla – smisla koji nam je toliko neophodan kada se suočimo s divergentnošću bosanskohercegovačkog socijalnog konstrukta. Teoretiziranje onda ne može biti smatrano metafiziciranjem, već smislotvornošću onoga po sebi odjelitog, po sebi i iz sebe nespojivog. Bez smislotvornog narativnog tkanja stvari su rasute, jedna kraj druge u ravnodušnosti, naprosto besmislene, a besmisao nas samo može plašiti. Otuda je *theoria* kao naročito smislotvorstvo, a ne neka suprotstavljenost praksi, od odsudne važnosti za samorazumijevanje. Ona je jedna praksa *par excellence* i to ona najsuptilnije vrste.

Zgodićev ukupni intelektualni opus nam svjedoči da je zadaća te socijalne, političke i filozofske teorijske refleksije, osobito kada je riječ o malim narodima bez neke veće duhovne produkcije, a još manje institucionalne tradicije, jedna od najnezahvalnijih intelektualnih zadaća. Istovremeno to je zadatak samorazumijevanja i autorefleksije koji se nužno postavlja pred svaku modernu političku zajednicu. Nepostojanje takvog samorazumijevanja, nepostojanje jednog intelektualnog koordinatnog sistema državljskog identiteta, a s druge strane, puko kontingentno nabacivanje ideja i nekritičko slijeđenje trendovskog mišljenja, pokazuje se po našu zajednicu paralizirajuće, jer je, s jedne strane, čini podložnim ideološkim, asimilirajućim i razgrađujućim političkim naracijama. S druge strane, njezina nereflektiranost tu političku zajednicu ostavlja u pretpolitičkoj sferi običajnosti, u stupnju takozvane samorazumljivosti, odnosno, kako Zgodić u jednom svom tekstu kaže, unutar ethosa komšiluka. Uronjenost u samorazumljivu običajnost znači bezupitno slijeđenje zadatih društvenih uloga, unaprijed propisan pravac života pojedinca u okvirima romantične tradicije koji je apolitičko tavorenje, pa ako se hoće, i svojevrsna „animalizacija“ građanina. O toj, prema mom mišljenju, izuzetno važnoj dimenziji animalizacije, koju Zgodić osvjetljuje kao političko djelovanje *par excellence*, želim podijeliti nekoliko refleksija, a na temelju njegovog teksta *Politička zoologija*.

Za američkog političkog filozofa Johna Rawlsa pravda je prva vrlina i princip svake političke zajednice; za Platona pravda je jedini razlog zašto ljudi uopće žele živjeti u polisima čija je, dakle, jedina zadaća uspostaviti delikatan balans pravičnosti za svoj demos. A demos, konkretni ljudi, građani, stanovnici su, Aristotel nam o tome govori, po svojoj prirodi *zoon politikon* – društvene, političke, državotvorne životinje čije se životinjstvo u

pravičnom polisu kroz odgoj transformira u vrlinu. Za iznalaženje delikatnog balansa pravičnosti u polisu potrebna nam je – uče nas o tome i stari i savremeni filozofi – razboritost, bilo da je shvaćamo starinski, kao individualno postignuće na temeljima neke univerzalno važeće racionalnosti, bilo da je shvaćamo savremeno, kao pluralističku racionalnost i jedan stalni, tekući, samokorigirajući razgovor, odnosno, kako bi to Richard Rorty nazvao, *conversation of mankind* (razgovor čovječanstva). O tome kako na temelju razboritosti proizvesti pravedan polis ili poredak (eunomiju) koji počiva na slobodnom demosu, samoodređujućem u svojoj jednakosti (isonomiji), uče nas politička filozofija i teorije. Ali čini se da sve one završavaju u raskoraku sa političkim djelovanjima svakodnevnice koja nas sa svoje strane učvršćuju u uvjerenju da je povijest civiliziranog čovječanstva istovremeno i povijest nepravednih polisa u kojima je još od doba Sokrata i Platona razboritost vrlina rijetkih, a neostvoreni demos završava u nekim nerazboritim, čuvstvenim formama solidarnosti kao što su etnos, nacija, pleme itd. Zoon u slučaju nepravednog politikona postaje dominantnim članom ove fundamentalne binarne suprotnosti i tvori realitet prema svom liku, dakle, čuvstvima, nagonima, arbitrarnoj volji; njegovi vladari se promiseću u zvijeri i ne završavaju onako kako je nalagao stari zakon atinskog demokratskog polisa, naime progonstvom ili tiranoubistvom, već obrnuto, oni tvore svoj životinjski polis – zoopolis – proganjajući demos izvan grada (osim na dan izbora kada se kapije grada otvore) ili ga čak ubijajući, kakvim primjerima nažalost obiluje naša historija.

Polis se transformira u životinjski monstrumski organizam: Levijatan ili Behemot, a nepravična, čuvstvena ili percepcijom i životinjskim strahom vođena politika tvori svoje zasebno životinjsko carstvo. Upravo o takvom zoopolisu piše Esad Zgodić i u proučavanju te kompleksne mreže međuodnosa koji proizvode jednu takvu političku zajednicu on vidi jedan novi, legitiman predmet proučavanja: političku zoologiju kao pervertiranu projekciju polisa, odnosno, kako je on definira, naime kao

„nauk o stvarnostima koje stoje u pozadini svakodnevnice upotrebe vokabulara – a u njega uvrštavamo, naprimjer, termine, sintagme, fraze, izreke, simbole, metafore i slično – zoologije kao prirodne znanosti o svijetu životinja. A tu stvarnost (...) oblikuju političke životinje“ (19).

U prvi mah zastat ćemo pred monstruožnošću mogućnosti jednog takvog ukrštanja. Šta bi bio njegov rezultat? Rezultat je svakako Hobbesova neman, Levijatan, koji, čini se, trajno zapečaćuje hegemoniju životinjskog u sintagmi zoon politikon ili, drugim riječima, politička zoologija mogla bi se razumjeti i kao nauk o „naturalizaciji“ određenog hegemonijskog političkog poretka. U

tom kontekstu Aristotelove političke životinje su životinje iznad svega i u životinjskom poretku zauzimaju svoje različite životinjske uloge omogućujući na taj način funkcioniranje takve čudovišne državne tvorevine. Polis postaje „životinjskom farmom“ u kojoj su, kako Orwell veli, sve životinje jednake, osim što su neke od njih jednakije. Takav poredak se ustanovljuje u formi nasilne piramide subordinacije koja svoj poredak čuva sredstvima korjenite bestijalizacije (zakoni, policija, vojska) svojih životinjskih podanika – uglavnom ovaca. Riječ je, kako podvlači autor,

„o politici u kojoj se (...) rasa ili nacija (dakle, kao nerazboriti, životinjski oblik solidarnosti – A. M.) naturalizira, poživotnjuje, zoologizira: smatra se sada životinjskim organizmom koji je zahvaljujući kulturi, civilizaciji i posebno socijalnoj politici (dakle, zahvaljujući svemu onome čemu nas uče razboriti politički filozofi i teoretičari) navodno izgubio izvorne osobine vitalne i moćne zvijeri“ (27).

Otuda i danas u Bosni izloženoj višedecenijskoj hiperritualiziranoj nacionalističkoj bestijalizaciji prijezir političkih elita prema intelektualcima, kulturnjacima, prema demonstrantima koji ističu te „nezanimljive“ i „dosadne“ socijalne zahtjeve – sve to slabi ili je direktno upereno protiv „našeg“ vitalnog etnonacionalističkog Levijatana.

Zoologizacija polisa najčešće je tijesno povezana s naturalizirajućim, ideološkim tendencijama, diskurzivnim praksama koje treba da opravdaju određeni, dakle zoologizirani, nepravedni, nerazboriti, čuvstveni poredak polisa, odnosno sasvim određene prakse dominacije i subjekcije. Zgodić to poentira stavom da je „svaka poznata i utjecajna ideologija (...) u manjoj ili većoj mjeri, direktno ili implicite, koristeći između ostaloga i učeni zoologizam, sudjelovala u artikulaciji tih opravdanja“ (32). Za dokaz ove tvrdnje ne treba da idemo dalje od naše akademske zajednice. Takav polis kao zoopolis nije zajednica slobodnih i jednakih, nema ništa ni s eunomijom niti s isonomijom, već je nepregledna galerija životinjskih likova i formi njihovog životinjskog, iracionalnog djelovanja koje autor detektira i opisuje njihovu habitualnu poziciju. Ono pak što Zgodićev rad dijeli od pukog realpolitičkog katalogiziranja takvih životinjskih formi modernog Levijatana je njegova osnovna ideja izražena u pitanju o mogućnostima bivstvovanja i razboritog življenja s politikom. Kako god bila nemoćna pred životinjskim strahom zoopolisa, razboritost se ne da uništiti ili trajno prognati. Zgodić pokušava naći elemente zatrpane i marginalizirane razboritosti i promišljati o njenom radikalnom rekonstrukcijskom potencijalu koji on naziva emancipatorskim diskursom. Autor se tako pita: „Kako biti i moći živjeti s politikom prema onome što se smatra razboritošću i osobnim stilom života u

svijetu politike?“ (46). Korak k tom cilju predstavlja i ono što autor određuje zadaćom političke zoologije, dakle, „istraživanje zoomorfnih percepcija, slika i interpretacija politike tako i zoomorfnih motiva u osviještenim, spontanim i pluralnim odnosima ljudi prema njenim stvarnostima“ (53).

Istraživanje zoomorfizma u politici, prema Zgodiću, treba da nam razobliči svrhu sveobuhvatne ideološke naturalizacije na kojoj suvereno počiva savremeni Levijatan. Cilj takvog ideološkog poretka je proizvesti a potom ukazati na prirodnu nužnost, na tu zoodeterminiranost čovjeka da bi se potom ontologizirao takav nerazboriti i nepravedni poredak, jer u stanju prirode nema potrebe za pravdom, a umjesto logosa, razboritosti i razgovora suvereno vladaju „prirodni zakoni“, čuvstva i instinkti. Takva ideologija koja ima svoju specifičnu zoomorfnu antropologiju, svoj hijerarhizirani poredak životinjske subordinacije na jednoj strani, primjećuje autor:

„Poživotnjuje odabranog čovjeka kao potčovjeka i pritom, na drugoj strani, do kraja zoologizira izabrane ljude – izabrane rase te ih (...) čak smatra poželjnim i usto fascinirajućim predatorima – priprema i legitimira zlotvornu političku teoriju i čudovišno zlotvornu ideologiju, te na koncu s njima povezanu praktičnu realpolitiku“ (125).

Unutar jedne takve konstelacije malo je mjesta za logos. Dominantni zoološki politički imaginarij mora namjesto u logosu biti odslikan u političkoj zoologiji kao svojevrsnom „slikovnom pismu“ tog političkog imaginarija, čime iz logosa dospijevamo u blizinu *mythosa*, ako mit shvaćamo kao osjećanu a ne promišljenu stvarnost, što je, čini se, u našem zoopolisu najčešći modus doživljaja političkog. U jednoj takvoj velikoj političkoj basni, namjesto naravoučenja imamo čuvstvoučenje koje nas kroz Levijatanov nalog straha drži podalje od, kako kaže autor, „empirije državnih stvarnosti“ (328). Uzmemo li za primjer ideologiju etnonacionalizma, dakle nešto nama jako blisko, možemo s autorom primijetiti sljedeće, naime, da:

„nacionalizam zapravo narode poživotnjuje, nacije animalizira, njihove odnose percipira kao odnose između životinja i shvata stvarnost kao stvarnost nacija – životinja – zvijeri u krvoločnoj borbi za opstanak, širenje u prostoru, moć, dominaciju, pa se i sam u svom zlotvorstvu ponaša zlotvorski“ (292).

Karakter nacionalizma, kad se uzmu u obzir naturalizirajući efekti njegove ideologije, je za Zgodića *predatorski*. Moramo imati na umu, podsjeća nas autor, da pod

„političkim zoologizmom podrazumijevamo onaj tip zoomorfizma u mišljenju i vrednovanju društvenih stvarnosti unutar kojega se ljudima ne pripisuje samo retorički, simbolički ili metaforički ove ili one osobine životinja, nego ih se istodobno smatra stvarnim životinjama, tretiraju se i praktično kao životinje, koriste se, eksploatiraju ili ubijaju kao zbiljske životinje“ (268).

U ovoj slici poživotinjenog polisa lako je prepoznati bestijalizaciju u okvirima globalnog kapitalizma, ali i onu koja se dešava u partikularnim okvirima etničkog nacionalizma. Nepravedni poredak neprekidno se sistematski naturalizira transformirajući političku zajednicu u hijerarhiju predatorskog životinjstva.

U čemu bi se onda moglo sastojati, kako autor kaže, razborito umijeće življenja s politikom zvjerinjaka? Razboritost, prema autoru, podrazumijeva prihvaćanje te činjenice životinjstva, iz čega bi se na prvi pogled moglo zaključiti da nam Zgodić ne ostavlja drugog smislenog horizonta do nekog antropološkog pesimizma, odnosno ničeg višega od, kako on sam kaže, „tegnog prebivanja i snalaženja u fluidnom i nesigurnom svijetu“ (430). Dakako, ovaj fatalizam je pričin jer – tome nas uči barem analitička filozofija – koherentnost deskripcija stvarnosti ne znači da one uistinu predstavljaju i sami govor stvarnosti, ne znači da je sa stvarnošću baš tako i tako i da ne može biti drugačije, što od nas očekuje ideološki svjetonazor. Štaviše, zoomorfne diskurzivne figure mogu biti shvaćene kao oruđa jer, kako ukazuje autor, u političkom mišljenju ili percepcijama političke stvarnosti, te zoomorfne figure „ljudima služe kao mediji za predviđanje“ (431) poteza političkih predatora i samim tim mogu biti upotrijebljene kao emancipatorske strategije otpora. One nas mogu naučiti da naše društvene i političke tvorevine nisu ništa prirodno, već naprotiv, ukazuje autor, one su suštinski „djelo historijskih praksi; ljudske kulture i produkt osviještenih uvjerenja i djelatnosti samih ljudi“ (432). U tom smislu, naravoučenije ove knjige moglo bi glasiti da uspješna vladavina ideološkog počiva na strategijama i praksama zoologizacije ljudi, njihovoj bestijalizaciji, odnosno na njihovom otuđenju od vlastite biti kao zoon politikona, otuđenju od uvida da je politička i društvena stvarnost rezultat njihovog vlastitog djelovanja, samoodređenja i slobode sabranih oko ideje pravde kao prvog principa svake političke zajednice. Tim prije obaveza nam je, da završim autorovim riječima, da „neprestano, maštovito i inovativno osmišljavamo politiku emancipacije i nauk o razboritim umijećima življenja s politikom i njenim tvorevinama“ (435).